

פרפראות* לט"ו בשבט

בט"ו בשבט שותלים עצים או נוטעים אותם? "...וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֲכָל" נצטוו בני ישראל (ויקרא יט, כג). "נטעתם" כתוב שם ולא "שתלתם". בתנ"ך אין הבדל משמעות בין נָטַע לבין שָׁתַל, ואמנם במילונים נָטַע ושָׁתַל הם פעלים נרדפים. ואולם הבלשן אבא בנדויד מראה שבלשון חכמים יש הבחנה ברורה בין שתילה לנטיעה: נטיעה היא נעיצה בקרקע, לאו דווקא של צמחים. גם אוהלים, למשל, נוטעים ולא שותלים: "וְנִיטַע אֶהְלִי אֶפְדָּנוֹ" (דניאל יא, מה). על כך כותב אבא בנדויד: "נוטעים נטע רך אבל שותלים שְׁתִיל שכבר גדל ונתחזק במקום אחר. לפיכך השתילה נחשבת משובחת ובוטחה יותר מן הנטיעה" (לשונונו לעם כ עמ' 75). על הכתוב בתהילים א, ג "וְהָיָה כְּעֵץ שְׁתוּל עַל פְּלִי מַיִם" כתוב בתלמוד: "כעץ שתול ולא כעץ נטוע", ורש"י מסביר: "שתול - נעקר מכאן וחזר ונשתל במקום אחר, נטוע - מעיקרו ולא זו משם לעולם". על סמך דבריו של רש"י בנדויד מגיע למסקנה שהחידוש 'השתלה' לאיברים מיותר; הלוא שתילה כבר מציינת העברה ממקום למקום. אך כיוון שבעברית של ימינו, כמו בתנ"ך, אין הבדל בין שתילה לנטיעה, ופעולת השתילה איבדה את ייחודה הסמנטי, נוצר בידול, וכך משתילים איברים ושותלים צמחים.

לעצים מקום של כבוד במקורותינו. נתלה באילן גבוה – כך אומרים היום - פירושו מסתמך על מי שמבין בדבר. כדי להראות את גלגולה של האמירה ניתלה באילן גדול - התלמוד. חמש עצות לחיים נתן רבי עקיבא לשמעון בר-יוחאי כשהיה בר יוחאי חבוש בבית-האסורים, ואחת מהן: "אם ביקשת ליחנק היתלה באילן גדול" (פסחים קי"ב א). מהי התמונה שברקע העצה הזאת? אם רצונך להתאבד בתלייה דווקא, אל תתלה את עצמך על עץ קטן וחלש, אלא בחר לך עץ גדול שאפשר לסמוך עליו. זאת ההנחיה כפשוטה. והפירוש המושאל, כבר מימי הביניים, הוא: אם רצונך לשכנע בצדקתך, אמור את דבריך בשמו של אדם גדול וידוע. הנה

דוגמה יפה מדבריו של רבי אליהו בחור: "וגם יש לי להיתלות בהרבה אילנות גדולות - אנשים שהיו לפניי, אשר קוטנם [הזרת שלהם] עבה ממותניי" (רבי אליהו בחור, הקדמות המסורת). הרבה מעברים יש כאן בדרך מהאמירה הפשוטה למשמעות המושאלת: מעץ התלייה הגדול לאדם המכובד המשול לעץ, מן המבקש להיחנק למבקש להנחיל רעיון או דעה, וגם מן הנתלה על עץ לנתלה באדם, כלומר סומך עליו ומסתמך עליו. היום אנחנו נתלים באילנות גדולים, ואיננו מעלים בדעתנו שהאילן המקורי בסיפור איננו אלא עץ התלייה.

"כי האדם עץ השדה / כמו האדם גם העץ צומח / כמו העץ האדם נגדע." כך כתב נתן זך בשירו "עץ השדה". דימוי האדם לעץ השדה, כלומר עץ מאכל, קיבל את השראתו מן הפסוק בספר דברים: "כי-תצור אֶל-עיר וְיָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עִלֶּיהָ לְתַפְשָׁהּ, לֹא-תִשְׁחִית אֶת-עֵצָהּ לְנִדָּח עָלֶיהָ גִרְזֹן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאִתּוֹ לֹא תִכְרֹת. כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְבָא מִפְּנֵיךָ בְּמִצּוֹר?" (כ, יט). מקובל לפרש שמוצגת כאן שאלה: וכי עץ המאכל הוא אדם, שאתה נלחם בו בעת מצור ומונע ממנו לעשות פרי? הרי עץ הפרי מביא לך תועלת ואל לך להשמידו. מן הפסוק עולה אפוא שהעץ אינו דומה לאדם. ואילו היום המשפט המוכר "כי האדם עץ השדה" אינו שאלה אלא הצהרה, ומשמעה הפוך: האדם דומה לעץ השדה וכמו העץ גם האדם צומח ואף נגדע; כמו העץ גם האדם נטוע וגם הוא עושה זרעים ופרות. ובמדרש מצאנו דימוי הפוך - של עץ המאכל לאדם: בשעה שכורתין את עץ האילן עושה פרי למינו הקול יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין קולו נשמע" (פרקי דרבי אליעזר לד).

שמות פרטיים רבים הם שמות עצים, למשל אלה, תמר, אלון, אורן ואֶרֶז. הארז נחשב עץ גדול וחזק. המפורסם שבארזים הוא ארז הלבנון. הארז הוא סמל לחוזק ולעמידות: "צדיק כְּתֵמָר יִפְרֹחַ, כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגֶּה", כתוב בתהלים צב, יג. בספרות ימי הביניים "ארז הלבנון" הוא כינוי לאדם גדול ונכבד - "ארזי הלבנון אדירי התורה" כתוב בלשון התפילה. מוד הבבלי ממליץ: "לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז". קשה כארז – תקיף בדעתו. הארז סימל את הגדול שבצמחים לעומת האזוב – הקטן שבהם: "מן-הָאֶרֶז אֲשֶׁר בְּלִבְנוֹן וְעַד הָאֲזוּב אֲשֶׁר

לְצֵא בְּקִיר" (מלכים א ה, יג) - טווח הידע הבוטני של שלמה המלך, ובתלמוד הבבלי נטבע הפתגם: "אם בארזים נפלה שלהבת... מה יעשו אזובי קיר" (מועד קטן, כה ב). לוחות ארז משובחים וחזקים ציפו את קירות בית המקדש: "וספון בארז מהקרקע עד הקרקע". עצי הארז הובלו בים והיו קשורים בחזקה, ארזים. כשיחזקאל מתנבא על קריסתה של העיר צור הוא ממשיל אותה לספינה ומאיים שתטבע מכובד הדברים הארזים בה: "בְּחִבְלֵים חֲבָשִׁים וְאַרְזִים" בלשונו (כו, כד). ומכאן היום ארזים מצרכים, ארזים מזוודות ומייצרים אריזות. נראה אפוא שהארז והאריזה משמעם אחד – חוזק ועמידות.

"רגע של עברית" מאת רות אלמגור-רמון ונורית אלרואי.

* הידעת? צורת היחיד של המילה פְּרָפְרָאוֹת היא פְּרָפְרָת.